

“EY HAMD O’LUB MAHOL...”

**Sayliyeva Zarina Raxmiddinova,
Buxoro davlat universiteti o’qituvchisi**

**Xudoyorova N.N.,
Toshkent davlat texnika universiteti
Termiz filiali assistenti, BuxDU mustaqil tadqiqotchisi**

Annotatsiya. Hazrat Navoiyning ushbu g`azalida Ollohning ko`pgina sifatlari: mehribonlik, qodirlik, kechiruvchanlik, rahmdillikni madh etadi. G`azal badiiy jihatdan ham g`oyatda e`tiborga sazovor. Tahlil davomida ushbu g`azalimizda juda ko`plab badiiy san`atlar, jumladan, tashbeh, tanosub, tazod, mubolag`alarning betakror va go`zal namunalarini uchratdik. Navoiyning boshqa asarlari singari ushbu g`azal ham asrlar silsilasidan o`tib, o`z qiymatini shu kungacha yo`qotmasdan kelmoqda.

Tayanch so`zlar: Hamd, fashohat, qurb, taqvo, tahayyul, mahol, qusur, hidoyat, lutf, jurm

Сайлиева Зарина Рахмиддиновна

Преподаватель кафедры узбекского языка и литературы , БухГУ

**Худоёрова Н.Н., ассистент Термезского филиала Ташкентского
государственного технического университета имени Ислама Каримова,
соискатель БухГУ**

АННОТАЦИЯ

В статье описывает газель Алишер Навоий где раскрываются множества качества Господа (Аллаха) как: милосердие, добролюбие, прощение и т.д. С

художественной, точки зрения газельочень привлекательно. В процессе художественного анализа можно проследить использование множество художественных средств как: ташбеҳ (литературный способ сравнения), таносуб (использования метафора в стихосложении), тазод (использования слов с противоположными значениями), муболаға(литературный способ преувеличения). Это газель Алишер Навоий на протяжении многих веков не потеряло своё значения и до сих пор сохранило свою актуальность.

Ключевые слова: Ҳамд-восхваление Господа (Аллаха); фасохат- подчинения слова правилам, прямого значения близкого к истине; курб-близость к господу (Аллаха); такво- богобоязнь, богослужение; тахаййул- восхищение; маҳол-запрет, запрещение, табу; қусур-в значения недостатка; хидоят- указание на истинный путь (по отношению в статье путь Господи); лутф- милосердие, доброжелание; журм-приступление, грех.

Sayliyeva Zarina Rakhmiddinova

Teacher of the Uzbek language and literature department, Bukhara State University

Khudoyorova N.N., assistant of the Termez branch of the Tashkent State Technical University named after Islam Karimov, researcher of Bukhara state university

ANNOTATION In this verse of Hazrat Navoi praises many qualities of Allah: kindness, power, forgiveness, mercy. The verse is also remarkably artistic. In the course of the analysis, we came across many unique and beautiful examples of art, including: tasbeh, tanosub, tazod, rhymes. Like other works of Navoi, this verse has passed through the centuries and has not lost its value to this day.

Keywords: Praise, eloquence, kindness, piety, imagination, inadequacy, flaw, guidance, grace, kindness

Alisher Navoiy mahorat maktabi dostonnavislik, ruboiynavislik, lug'atchilik kabi qator sho'balarda orasida g'azalnavislik san'ati alohida ahamiyat kasb etadi. Navoiyshunoslikda shoir g'azaliyoti muammolari atroflicha hal qilingan bo'lsada, uning tahlil talab nuqtalari juda ko'p. Zero, har bir satri bilan abadiylikka aloqador bu ulkan so'z san'atkorining ijodiy merosi o'rganilgan sayin chuqurlashib bormoqda. Shoir sirxonasidagi sirlar tagiga borgan sari sirlar ko'payib bormoqda. Biz tahlil qilmoqchi bo'lgan g'azal "G'aroyib us – sig'ar" devoni tarkibidagi "Ey hamd o'lub mahol fasohat bilan sanga" matla'si bilan boshlanadi.

Ey, hamd o'lub mahol fasohat bilan sanga

Andoqki, qurb taqvovu toat bilan sanga.

Topmoq ajib fikru tahayyul bila seni,

Etmak mahol aqlu farosat bilan sanga.

Chun koyinot zubbasi ojiz ko'rub o'zin,

Hamd ayta olmas oncha balog'at bilan sanga.

Izhorijaz bizdin adab tarkidur, base

Yuz ming qusuru nuqsu kasofat bilan sanga.

Har tiyra ro'zgorki, vasling'a yo'l topib

Sendin, etib charog'i hidoyat bilan sanga.

Lutfung rafiqim o'lmasa ne hadki etkamen

Boshdin ayog' gunohu zalolat bilan sanga.

Lutf aylagilki mumkin emas qilmasang qabul,

Etmak tamomi umr ibodat bilan sanga.

Chun sendin o'zga yo'q panahim qochmayin netay

Jurmu gunahdin ohu nadomat bilan sanga.

Isyoni ko'p Navoiyning yo'q uyotikim,

Istar etishsa muncha xijolat bilan sanga.

“G`aroyib us – sig`ar” devoni tarkibidagi ushbu g`azal 9 bayt (18 misra) dan iboratdir. Jami so`zlar soni :109 ta. G`azal tarkibidagi o`z qatlam, ya`ni turkiy tilga oid so`zlar quyidagilar: ey, o`lub, sanga, andoqki, topmoq, bilan, ko`rub, o`z, ayt olmas, oncha, yuz ming, bosh, oyoq, etib, o`lmasa, tamomi, qochmayin, oh, ko`p, yo`q, istar, muncha. Qolgan so`zlar o`zlashma qatlam, ya`ni fors – tojikcha va arabcha so`zlar sanaladi. Hamd, fasohat, qurb, taqvo, toat, fikr, tahayyul, mahol, qusur, ro`zgor, hidoyat, lutf, jurm, ibodat, xijolat, umr. Qofiyaga olingan so`zlar quyidagilar: fasohat, toat, farosat, balog`at, kasofat, hidoyat, zalolat, ibodat, nadomat, xijolat. Qofiya tarkibidagi raviy (ya`ni – tirgak tovush) “ t “ tovushi hisoblanadi. Qofiyaning turiga ko`ra muqayyad qofiya sirasiga kiradi. Ushbu g`azal Hazrat Navoiyning hamd g`azallari ichidagi eng go`zal namunalaridan biri hisoblanadi. G`azal tili o`quvchiga g`oyat tushunarli va sodda.

Ushbu baytda Ey , senga (Oллоh) chiroyli so`z bilan hamd aytish qiyin, Balki senga yaqinlik toat ibodat bilandir. Degan mazmun mujassam. Ya`ni Oллоhga yaqinlik qilish degani bu unga faqatgina chiroyli so`zlar aytish bilangina emas, balki shunga hamohang xudojo`ylik, ibodat bilan yaqinlashish mumkin.

Topmoq ajib fikru tahayyul bila seni,

Etmak mahol aqlu farosat bilan sanga

Matla`ning bevosita davomi hisoblangan ikkinchi baytda ham Oллоhning sifatlari sanashda davom etiladi. Uning bir-u borligiga ishoralar keltiriladi. Seni ajoyib fikr-u hayollar bilan, aql-u farosat bilan ham topish qiyin. Ya`ni matla`dagi fikrlar bevosita ushbu baytda ham bevosita davom etilgan. Oллоhni topmoq uchun tom ma`noda solih banda bo`lmog` darkor. Oллоhni anglash uchun moddiy narsalarni anglash uchun kerak bo`lgan aql, mavhum narsalarni anglash uchun

kerak bo`lgan hayol ham yordam berolmaydi, bunga faqat toat-ibodat bilan yetishish mumkindir.

Ushbu baytimizda fikr, aql, tahayyul so`zlari orqali tanosub san`atining go`zal namunasi yuzaga kelgan.

Chun koyinot zubbasi ojiz ko`rub o`zin,
Hamd ayta olmas oncha balog`at bilan sanga.

Uchinchi baytimizda mubolag`a san`ati qo`llangan. Koinot sarasi shunchalik yetuk, barkamol, benuqson bo`la turib o`zini ojiz sanab senga hamd ayta olmadi. Yuqoridagi uch baytdan bizga shu ma`lum bo`ldiki, Ollohga yaqinlik uchun go`zal so`z ham, hayol ham, aql ham, yordam bera olmaganidek, yetuklik, barkamollik ham yordam bera olmaydi.

Izhorij azj bizdin adab tarkidur, base
Yuz ming qusuru nuqsu kasofat bilan sanga.

To`rtinchi baytga kelib lirik qahraman Olloh sifatlarini aytishdan biroz chekinib, o`z nuqsonlarini bayon qiladi. Ya`ni bizning senga yuz ming nuqson va qusurlar bilan ojizlik bayon qilishimiz bu bizning odobsizligimizdir. Ushbu baytga lirik qahramon kundalik hayotda kuzatiladigan hayotiy lavhalarga e`tiborimizni tortadi. Ya`ni ojiz bandalar Ollohdan hech qachon madad so`rashdan to`xtamaydilar. Xoh ular gunohkor bo`lsin, xoh gunohsiz barchasi Ollohga o`z arzlarini bir xilda bayon qiladi. Ammo Olloh bilan tom ma`noda birlikni hosil qilmog` uchun har qanday, ma`naviy va axloqiy qusurlardan (kamchiliklardan) holi bo`lmog` darkor.

Har tiyra ro`zgorki, vaslingg`a yo`l topib
Sendin, etib charog`i hidoyat bilan sanga.

Beshinchi baytga kelib to`rtinchi baytdagi muammoli vaziyatga yechim topilganday bo`ladi. Har baxtiqaro sening vaslingga yaxshilik nuri bilan yetishadi. Bilamizki, buyuk Rabbimiz barcha gunohlarimizni kechirguvchi zotdir. Bilib - bilmay qilgan gunohlarimizni kechirilishi uchun esa, albatta, yaxshiliklar

bilan ziynatlangan bo`lmog`imiz darkordir. Ushbu baytda tashbeh san`atidan foydalanilgan. Tiyra ro`zgor, charog`i hidoyat so`zlari bunga misoldir.

Lutfung rafiqim o`lmasa ne hadki etkam

Boshdin ayog` gunohu zalolat bilan sanga.

Oltinchi baytga kelib lirik qahramon yana Ollloh sifatlarini madh etishga o`tadi. Ya`ni agar sening mehring menga do`st bo`lmasa, boshdan oyoq gunoh va gumrohlik bilan senga yetib bo`lmaydi deya ta`kidlaydi. Mazkur baytda Olllohning mehribon va kechiruvchanlik sifatiga alohida urg`u berilgan. Har qanday gunohkor va yo`ldan ozgan bandalar ham Ollloh shafqati tufayli uning marhamatiga sazovor bo`lishiga ishora qilinmoqda. Baytda bosh va oyoq so`zlari orqali tazod san`ati yuzaga kelgan.

Lutf aylagilki mumkin emas qilmasang qabul,

Etmak tamomi umr ibodat bilan sanga.

Oltinchi baytning uzviy davomi bo`lmish yettinchi baytda lirik qahramon fikrlarini izchil tarzda rivojlantiradi, ya`ni agar lutf aylamasang, butun umr ibodat bilan ham senga yetib bo`lmaydi. Ollloh lutf qilmasa, inson butun umr toat-ibodat qilsa ham bari bekor. Baytda inson umrining o`tkinchi va qisqaligiga ham ishora mavjud. G`azalning yakpora g`azal ekanligi so`ngi baytlarda yanada oydinlashadi. Chunki matla`dagi fikrlar mazkur bayt orqali yanada to`ldirilgan. Har ikkala baytda ham Olllohga yetish yo`lidagi asosiy amal toat ibodat bilan pokiza ko`ngil, sof niyat va Ollloh marhamati ham lozimligi ta`kidlangan.

Chun sendin o`zga yo`q panahim qochmayin netay

Jurmu gunahdin ohu nadomat bilan sanga.

Sakkizinchi baytimizga kelib lirik qahramon bevosita Olllohga munojoti bilan boshlanadi. Gunoh oh va nadomat bilan nima qilay, sendan o`zga panohim yo`q

qochmagin. Navoiy Ollohning bir-u borligini nafaqat nazmiy asarlarida balki nasriy asarlarida ham ta'kidlagan. Ushbu fikrimizning dalili sifatida " Munojot " asaridan olingan quyidagi parchani havola etamiz " Ilohi, dardi holimni har kimga aytsan rad qilsa, sanga tavajjuh etkaymen va agar san rad qilsang netkaymen va kimga ketkaymen" . Yuqoridagi baytda va mazkur misoldagi umumiy mazmun shundaki, bandaning eng yaqin rafiqi Ollohdir. Mazkur baytimizda ham tanosib san`atini ko`rishimiz mumkin. Bular: jurm, gunoh, oh - nadomat

Isyoni ko'p Navoiyningu yo'q uyotikim,

Istar etishsa muncha xijolat bilan sanga.

Maqta lirik qahramonning Ollohga murojati bilan boshlanadi. Aynan shu baytdan lirik qahramon Navoiyning o`zi ekani ayonlashadi. Navoiyning isyoni ko'p, uyati yo'q. U ko'p xijolatlar bilan bo'lsa ham Ollohga erishishni istaydi. Bu baytda ham hayotiy hodisaga duch kelamiz. Insonni qiyin vaziyatlarda yaqin kishilari ham tashlab ketishi mumkin. Lekin Olloh hech qachon yordamini darig` tutmaydi. Lirik qahramon (A. Navoiy) buni yaxshi tushungan holda tilak va istak mayllari haddan ortiqligidan xijolat tortadi. Ushbu mayllardan eng buyugi Ollohga yetishish. Hazrat Navoiy yuqoridagi bayon qilingan g`azalida Ollohning ko`pgina sifatleri: mehribonlik, qodirlik, kechiruvchanlik, rahmdillikni madh etadi. G`azal badiiy jihatdan ham g`oyatda e`tiborga sazovar . Tahlil davomida ushbu g`azalimizda juda ko`plab badiiy san`atlar, jumladan: tashbeh, tanosub, tazod, mubolag`alarning betakror va g`o`zal namunalarini uchratdik. Navoiyning boshqa asarlari singari ushbu g`azal ham asrlar silsilasidan o`tib, o`z qiymatini shu kungacha yo`qotmasdan kelmoqda. Asar bugungi kunda ham komil insonni tarbiyalashda nimalarga e`tibor qaratish kerak degan savolga to`liq javob bera oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. 3-том. Хазойин ул-маоний. Ғаройиб-ус-сиғар. -Тошкент: Фан, 1988, 616 б.
2. Навоий асарлари луғати. Тузувчилар: П.Шамсиев, С.Иброҳимов. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1972, 784 б.
- 3.Рустамов А. Шоирнинг биринчи ғазали.//Шарқ юлдузи, 1987, № 3, 175-179-б.
4. Қуръони карим (таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур). - Тошкент: Чўлпон, 1992. 672 б.
5. Қуръони карим сўзларининг арабча-ўзбекча кўрсаткичли луғати. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1971. 277 б.
- 6.Ҳайитметов А. Навоий даҳоси. -Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1970, 173 б.
- 7.Ҳаққул И. Шеърят - руҳий муносабат. -Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1989, 240 б.
8. Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шеърят. -Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991, 184 б.